

EU-agendan synty joukkoviestimissä

TUOMO MÖRÄ

ABSTRACT
Beyond the EU Agenda
in the Finnish Mass
Media

The Yes side was much more visible in the Finnish mass media than the No side before the EU referendum. Among reporters this seemed not to be intentional but rather against the prevailing ethical codes of journalism. In this study I try to analyze the factors and mechanisms that affected the content of EU journalism. In other words, how the media's agendas were set. The crucial factors here seemed to be news gathering routines, organizational cultures, personal attitudes and general ideological atmospheres among journalists.

Ennen Suomen neuvoa-antavaa EU-kansanäänestystä lokakuussa 1994 kyllä-puoli oli selvästi näkyvämmän esillä suomalaisissa joukkoviestimissä kuin ei-puoli. Ainakaan rivitoimittajatasolla painotus ei ollut harkittu. Journalistit näyttivät pitävän puolueettomuutta ja tasapuolisuutta eettisenä norminaan.

Tässä artikkelissa pyritään kartoittamaan niitä tekijöitä ja mekanismeja, jotka vaikuttivat suomalaisten medioiden EU-agendan syntyyn. Miksi jutut siis olivat sellaisia kuin olivat ja mitä oli tapahtunut, ennen kuin EU-juttu päätyi lehteen, radioon tai televisioon? (Kts. myös Mörä 1995).

Kyllä-puoli näkyi paremmin

Selvitimme EU-kansanäänestyksen yhteydessä, keiden kautta EU-kysymykset näkyvimmin henkilöityivät joukkoviestimissä (Möra ja Rosenblad 1994; Mörä 1994; 1995). Analyysin kohteena olivat Ylen television pääuutislähetys, MTV3:n Kymmenen uutiset ja Helsingin Sanomat 1.9.–16.10.1994. Television EU-jutuista

luokiteltiin henkilöt, jotka esiintyivät kuvaruudussa puhumassa omalla äänellään (soundbites), sekä ne, joiden kuva oli ruudussa ankurin lukiessa uutista. Helsingin Sanomista luokiteltiin henkilöt, jotka esiintyivät EU-juttujen otsikoissa tai kuvissa. Artikkelien 'leipäteksti' ei ollut analyysissä mukana. Kyse ei siis ollut kaikkeen sisältöön kohdistuvasta toimija-analyysistä vaan ainoastaan näkyvimmästä osasta EU-journalismia.

Tutkimus toi esiin kaksi selkeää trendiä. Ensinnäkin EU-jäsenyydelle myönteiset henkilöt olivat selvästi kriitikkoja enemmän esillä. Molemmissa televisiouutisissa EU-myönteiset olivat kaksi kertaa enemmän esillä kuin kriitikot. Helsingin Sanomissa ero oli vielä suurempi: kannattajat olivat otsikoissa ja kuvissa kolme kertaa useammin kuin vastustajat.

Toiseksi poliitikot, presidentit, ministerit ja kansanedustajat dominoivat selvästi näkyvintä osaa EU-journalismista. He olivat selvästi enemmän esillä kuin esimerkiksi viranomaiset, asiantuntijat tai etujärjestöjen edustajat. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa kymmenen kär-

ki oli seuraava: Martti Ahtisaari, Esko Aho, Heikki Haavisto, Paavo Väyrynen, Mikko Pesälä, Erkki Tuomioja, Esa Härmälä, Mauno Koivisto, Pertti Salolainen ja Erkki Liikanen. Näistä siis ainoastaan Härmälä ja Liikanen olivat ei-poliitikkoja, mutta heidänkin voi sanoa olevan lähellä poliittista eliittiä.

Miksi jäsenyydelle myönteiset henkilöt ja poliittinen eliitti dominoivat uutisia ennen kansanäänestystä? Analysoin tätä Shoemakerin ja Reesen (1991) kehittämän mallin (kuvio 1) avulla. Mallissa tarkastellaan mediaorganisaatioiden sisällä ja ulkopuolella olevia tekijöitä, jotka vaikuttavat joukkoviestinnän sisältöön. Malli on sukua lähestymistavalle, jota McCombs (1992) kutsuu päiväjärjestystutkimuksen neljänneksi aalloksi. Sen sijaan, että kysyttäisiin 'miten yleisön agenda syntyy?' kuten perinteisissä päiväjärjestystutkimuksissa (alunperin McCombs ja Shaw 1972), kysytään tässä 'miten joukkoviestimien agenda syntyy?'.

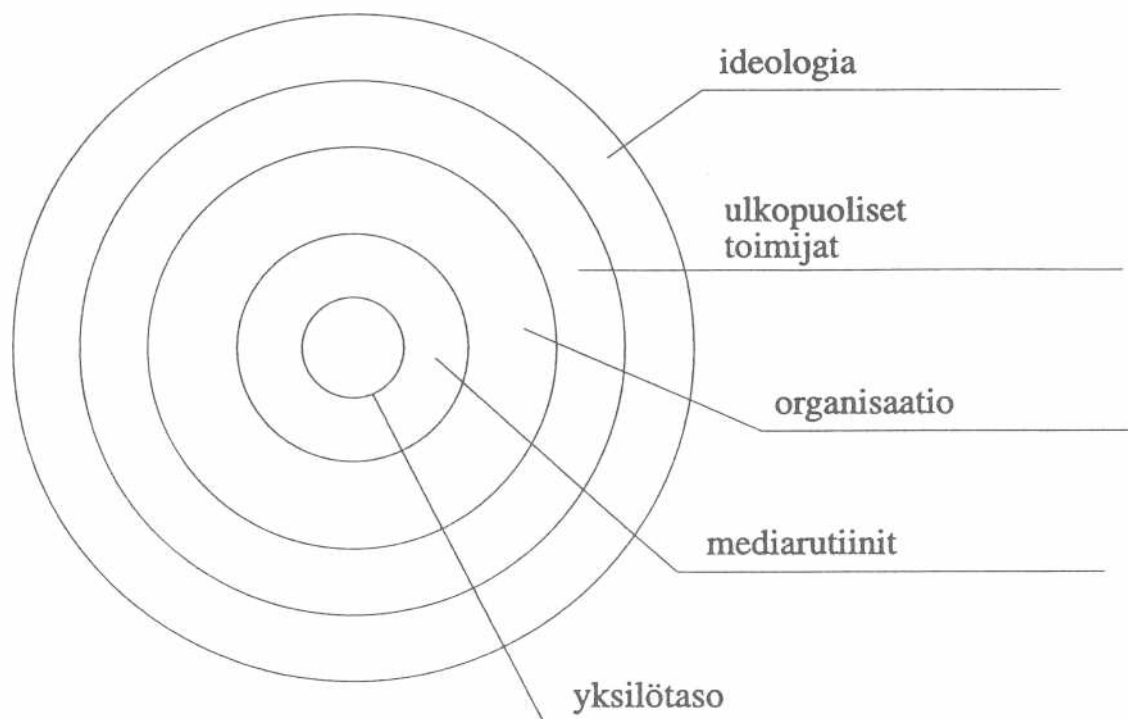
Selitystä sisältöön etsitään esimerkiksi journalistien asenteista ja taustasta, työrutiineista, professionalismista, organisaatiokulttuurista,

viestimien ulkopuolisten tahojen vaikutuksesta sekä ideologiasta. Tutkimus perustuu pääasiassa EU-asioihin erikoistuneiden journalistien sekä päätoimittajien haastatteluihin. Haastatteluja tehtiin kolmeen otteeseen: kaksi vuotta ja yksi vuosi ennen kansanäänestystä sekä kansanäänestyksen jälkeen. Haastateltavat työskentelivät seuraavissa viestimissä: Aamulehti, Demari, Helsingin Sanomat, Hufvudstadsbladet, Iltalehti, Ilta-Sanomat, Kansan Uutiset, Kauppa-lehti, Keskisuomalainen, Maaseudun Tulevaisuus, MTV3:n uutiset, Sanomalehtien uutistomisto (SUT), Suomen Kuvalehti, Suomen Tietotoimisto sekä Yleisradio (radion ja television uutis- ja ajankohtaisohjelmat). Haastatteluja oli yhteensä 113. Haastateltavista 27 oli mukana kaikilla kolmella kierroksella.

Mediarutiinit

Journalisteilla on voimakas taipumus suodattaa uutiset viranomaisten ja muiden virallisten lähteiden kautta. Suuri osa politiikan uutisista juontuu juuri näiden tahojen tiedotteista tai

Kuvio 1. Shoemakerin-Reesen malli

haastattelulausunnoista. Ilmiö on havaittu lukuisissa tutkimuksissa eri maissa (kts. esim. Gans 1979; Altheide 1986; Schlesinger 1987; Ericson ym. 1989; Petersson ja Carlberg 1990). McQuail (1992, 130) tiivistä asian näin: 'luke-mattomissa tutkimuksissa . . . on päädytty johon päätökseen, että uutiset virtaavat "ylhäältä alaspäin": joukkoviestimet kertovat suurelta osin sitä, mitä "luotettavat" viranomaiset, tiedottajat tai organisaatioiden johtajat päättävät sanoa.' (käännös TM).

Toinen normaalijournalismin peruspiirre on tehdä uutisia konflikteista ja erityisesti yhteiskunnan eliittien välisistä konflikteista. Tavallisesti tällainen konflikti löytyy helposti: oikeisto vastaan vasemmisto, hallitus vastaan oppositio, ammattiyhdistys vastaan työnantajat, vihreät vastaan suuryritykset jne. Journalistit toteuttavat usein journalistisen etiikan tasapuolisuusvaatimusta siten, että haastattelevat ensin yhtä eliitin jäsentä ja etsivät sitten toisen eliitin jäsenen, joka on eri mieltä. Merkittävä osa 'isoista' jutuista ylipäättään syntyy siitä, että kaksi eliittiryhmää tai niiden edustajaa on eri mieltä jostain asiasta.

Suomalaisessa EU-journalismissa virallisia lähteitä käytettiin tavalliseen tapaan, mutta EU-keskustelussa 'normaalit' vastakkainasettelut puuttuivat miltei kokonaan. Hallitus, pääoppositiopoolueet, teollisuusjohtajat, ammattiyhdistysjohtajat ja vieläpä vihreiden johtohahmot olivat yhtä mieltä peruskysymyksestä: Suomen tulee liittyä EU:n jäseneksi (Ruotsissa näytti olevan samantyyppinen tilanne; kts. Ledin 1995, 13). Käytännössä ainoastaan yksi suomalaisen yhteiskunnan organisoituneista voimakseksista, MTK, vastusti jäsenyyttä. Joukkoviestimiin nostetut konfliktit koskivatkin usein jotain muuta kuin sitä, pitäisikö jäseneksi liittyä vai ei. Esimerkiksi televisiossa oli kansanäänestyksen alla EU-keskustelujen huipentumana 'suuri EU-väittely', jossa vastakkain olivat kaksi jäsenyyden kannattajaa, pääministeri Esko Aho ja oppositiojohtaja Paavo Lipponen. Väittely päättyi lähinnä kiistelyksi maataloustuokiaisista.

Suomalainen EU-oppositio kärsi selvästi siitä, ettei siinä juuri ollut mukana valtaeliitin näkyviä hahmoja ja ettei heidän takanaan ollut etabloituneita organisaatioita. Monien journalistien silmissä kriitikot näyttäytyivät yksityis-

ajattelijoina, 'menneisyyden miehinä', eläkkeellä olevina entisinä vaikuttajina, sivuraiteelle ajautuneina poliitikkoina tai muuten vain takavuosien taistoissa ryvettyneinä hahmoina, joiden todelliset motiivit olivat jotkut muut kuin vilpittön huoli Suomen tulevaisuudesta unionin jäsenenä (lisää tästä ideologiaa käsittelevässä luvussa).

Kaiken kaikkiaan journalisteilla oli tapana käyttää luotettavia rutiinilähteitä, yleensä suurten organisaatioiden edustajia, jotka kykenivät tuottamaan helposti prosessoitavaa materiaalia nopeasti ja varmasti. Ulkomaantoimituksissa lähde oli yleensä uutistoimisto, joihin myös Brysselissä työskentelevät kirjeenvaihtajat usein nojautuivat. Monet kotimaassa työskentelevät journalistit myönsivät, että suuri osa heidän päivittäisestä työstään perustui tiedotustai taustatilaisuuksissa annettuihin lausuntoihin ja materiaaliin.

'Kyllähän semmosta tapahtuu tietysti joka asian suhteen . . . Tavallaan jos sä saat riittävän arvovaltaista porukkaa koolle, niin siinä vähän käy niin, että sitten siitä tehdään juttu sano ne mitään uutta tai ei.'

Omaehtoinen uutishankinta oli journalisteille usein luksusta, johon heillä ei usein ollut mahdollisuuksia kiireen ja resurssipulan vuoksi, he sanoivat. Tässä mielessä suomalainen journalismi muistutti Britannian aluelehdistön EU-juttuja, joissa 'usein nojaututaan liian helposti lehdistötiedotteisiin . . . ja uutistoimistoihin sen sijaan, että hankittaisiin itse aiheet' (Gee 1994, 21; käännös TM).

Uutistoimistojen lisäksi tärkeä lähde ja ominen ajatusten referenssikohde journalisteille oli Financial Times, jolla on poikkeuksellisen hyvät kontaktit EU-byrokraatiaan. Kaikki haastatellut Brysselin kirjeenvaihtajat sanoivat, että se oli heille tärkeä tietolähde. EU-byrokraatiaan kuuluvat elimellisesti eri tahojen 'vuotamat' tiedot, ja Financial Timesia pidettiin miltei puolivirallisena vuotoforumina. Uutistoimistoista erityisesti Reuters oli tärkeä auktoriteetti, kun journalistit ja toimitusten johto tekivät päätöksiä siitä, mitkä asiat olivat uutisoinnin arvoisia. Näiden medioiden käyttöä perusteltiin ennen kaikkea luotettavuudella, mutta niiden käyttöä suosi myös kieli. Englanti on suomalaisille journalisteille selkeästi ykköskieli.

Suomessa suuret mediat, Yle, STT ja erityisesti Helsingin Sanomat ovat pienemmille viestimille tärkeitä auktoriteetteja. Eräät journalistit valittivat sitä, että ellei heillä ole samoja uutisia kuin valtakunnallisissa välineissä, heidän ammattitaitoaan aletaan epäillä.

Journalistien asenteet

Journalistien omilla asenteilla näytti olevan vaikutusta EU-journalismin sisältöön. Kaikilla haastattelukierroksilla journalistit olivat selvästi myönteisempiä jäsenyydelle kuin kansalaiset keskimäärin. Ensimmäisellä kierroksella kyllä puoli 'voitti' 24–3 (viisi ei osannut sanoa) ja toisella kierroksella 25–6 (9). Viimeisellä kierroksella journalisteilta kysyttiin, mitä he todella äänestivät. Kaikki olivat äänestäneet. Tulos oli 32–7 kyllä-puolelle (kaksi ei halunnut kertoa kantaansa). Kahden ensimmäisen haastattelukierroksen aikana mielipidetiedustelut näyttivät sekä kyllä- että ei-puolelle 40 prosentin kannatusta (Suomalaisen EY-kannanotot S/92, K/93, S/93, K/94). Kansanäänestyksen lopputulos oli 56,9–43,1.

Asianajojournalismi eli kampanjointi jonkun asian puolesta tai jotakin vastaan oli selvästi vallitsevan ammattietiikan vastaista. Journalistit kiistivät, että oma mielipide olisi vaikuttanut suoraan jutun sisältöön. Monet kuitenkin myönsivät, että sillä oli vaikutusta jutun aiheen, näkökulman ja haastateltavien valintaan (vrt. Weaver ja Wilhoit 1986; Melin 1991). Omia ajatuksia tukevia juttuja ja haastatteluja on luontevampaa tehdä kuin omien näkemysten vastaisia juttuja. Motivaatio ja paneutuminen ovat parempia. Tästä näkökulmasta monet pitivätkin 'objektiivisuutta' melko hankalana käsitteenä journalismin yhteydessä.

'Mä pyrin välttämään sitä huolellisesti, etten mä omilla mielipiteilläni juttuja värittäis, mutta kyllä se tietysti mun kriittis-myönteinen suhtautuminen Suomen jäsenyyteen jollakin tavalla väistämättä näkyy . . . Se näkyy varmasti kaikkein selvimmin siinä, että keitä henkilöitä mä luontevasti valitsen arvioimaan uusia tietoja.'

Näytti siltä, että monet journalistit pitivät luonnollisena tilannetta, jossa kyllä-puolella on helpompi pääsy viestimiin kuin ei-puolella. Journalistit tekivät yleensä uutisia tavalliseen ta-

paan haastatteleamalla eliittien edustajia ja kommentoimalla heidän tekemisiään. Journalisteja ei suuremmin häirinnyt se, että normaalisti yhteen ottavat tahot olivat nyt samassa veneessä.

Organisaation vaikutus

Organisaation vaikutuksen yksittäiseen journalistiin voi jakaa kahteen osaan, suoraan ja epäsuoraan. Suoraa vaikutusta ovat esimerkiksi käskyt ja hyllytykset, epäsuoraa esimerkiksi organisaation kirjoittamattomat säännöt, 'talon tavat' ja yleinen ilmapiiri. Merkittävä osa organisaation kirjoittamattomista säännöistä jää ulkopuoliselta havaitsematta. Ne voivat myös olla sillä tavoin sisäänrakennettuja 'organisaation rakenteeseen, ideologiaan ja valtasuhteisiin . . . (, että) organisaation jäsenet pitävät niitä niin itsestään selvinä, etteivät kykene niitä tarkasti kuvailemaan. Tai ne voivat olla niin syvällä rutiinien sisällä, etteivät he niitä edes havaitse' (Tuchman 1977, 43; käännös TM).

Haastateltavat kuvasivat asiaa muun muassa näin:

'Mä olen ollut pitkään talossa ja mä tiedän täsmälleen, mitä (jutussa) pitää olla ja miten tehdään ne jutut, ja varmaan se kaava on tuolla päässä koko ajan . . . Ei mulla ole mitään fyysisiä tai käskettyjä rajoja, vaan ne on enemmän tällaisia omassa päässä olevia henkisiä rajoja.'

'Mulle on työntekeminen tärkeämpää kuin olla jotain mieltä jostain unionin jäsenyydestä tai mistä tahansa . . . Tärkeämpää on ansiotulo ja vakaa työpaikka ja jonkinlainen, vaikka vaatimatonkin urakehitys ja että mä pääsen terveenä eläkkeelle, että mulla on onnellinen perhe ja lapset . . . Kyllä mä varmasti sen puolesta teen ihan mitä tahansa tai aika paljon kuitenkin. Jopa luovun pinttyneistä käsityksistä tai teen jotain omaatuntoa vastaan.'

Tutkimuksessa mukana olleiden lehtien pääkirjoituslinjat olivat lähes poikkeuksetta myönteisiä. Ainoastaan Maaseudun Tulevaisuus, leviäkiltään maan viidenneksi suurin sanomalehti, oli selkeästi jäsenyyttä vastaan. Keski-suomalaisen pääkirjoituslinjan voisi määritellä 'empiväksi'. Molempien televisioyhtiöiden uutis- ja ajankohtaisohjelmissä sekä Ylen radiouutisissa tehtiin päätös pysyä neutraalina jäsenyyden

suhteen. Tällainen päätös tehtiin myös uutistoi-
mistoissa. Ylessä ja MTV3:ssa omistajat olivat
toimitusten kanssa samaa mieltä puolueetto-
muudesta ja journalisteja kehoitettiin pysymään
neutraaleina.

Mitä pääkirjoituslinja merkitsee yksittäisel-
le journalistille? Pääkirjoituslinja ei välttämättä
merkitse sitä, etteikö toimituksellisilla sivuil-
la voitaisi ottaa kantaa toisella, jopa vastakkai-
sella tavalla. Tällainen on ollut monien asioi-
den yhteydessä arkipäiväistä ja vieläpä toimi-
tuksen johdon rohkaisemaa esimerkiksi Helsingin
Sanomissa. Lehdessä on kuitenkin ollut
pyrkimyksiä muuttaa tätä kulttuuria. Helsingin
Sanomien vastaava päätoimittaja Janne Virk-
kunen kertoi, että hän haluaisi lehden muuttuvan
enemmän 'reportterien lehdestä editorien
lehdeksi'. Hän on myös kirjoittanut, että tärkeissä
asioissa (kuten EU-jäsenyys) lehti ei voi
pidäytyä ottamasta kantaa (Helsingin Sanomat
9.10.1994). Puolueettomuudesta luopuminen
näkyi selvästi erityisesti kolumnistien valin-
noissa. Kansanäänestyksen lähestyessä jäse-

nyyskriitikoita ei kolumnistien ja yliökirjoitta-
jien joukossa juuri ollut.

Lehden pääkirjoituslinjan vaikutusta sisäl-
töön on melko vaikea arvioida, sillä sisältöön
vaikuttavat monet muutkin tekijät. Viestimien
yleisö kuitenkin arvioi sähköiset viestimet vä-
hemmän puolueellisiksi kuin sanomalehdet.
Suomen Gallupin toteuttaman mielipidetiedus-
telun (n=1405) mukaan 63 prosenttia vastaajista
katsoi, että sanomalehtien uutiset tukevat jäse-
nyyttä, kun alle puolet katsoi Ylen ja MTV3:n
uutisten ja ajankohtaisohjelmien tukeneen jäse-
nyyttä. Neljännes vastaajista piti television uutis-
ja ajankohtaisohjelmia 'neutraaleina'. Sa-
nomalehdistä samaa sanoi vain 15 prosenttia
vastaajista (taulukko 1. Kts. myös Aula ja Ro-
senblad 1994; Mörä ja Aula 1995).

Tutkimuksessani toimittajien kokema journa-
listinen vapaus oli yleensä melko korkea.
Useimmat heistä kertoivat voivansa tehdä jut-
tunsa haluamallaan tavalla. Lähes kaikki kuva-
sivat juttujensa editointiprosessia tekniseksi
(lyhentäminen, virheiden korjaaminen) eikä

Taulukko 1. Miten eri tahot suhtautuivat äänestäjien mielestä EU-jäsenyyteen (n=1405).

tahot	suhtautuminen EU-jäsenyyteen			
	puolesta*	neutraali	vastaan**	eos
valtiovallan edustajat	83 %	5 %	2 %	9 %
Valtioneuvoston tiedote	42 %	18 %	2 %	39 %
UM:n Eurooppa-tiedotus	41 %	18 %	1 %	39 %
sanomalehtien uutiset	63 %	15 %	2 %	19 %
YLE:n TV-uutiset/ajankohtais-ohjelmat	47 %	26 %	1 %	25 %
MTV3:n uutis/ajankohtais-ohjelmat	48 %	25 %	1 %	26 %

* Puolesta ryhmään kuuluvat ne, jotka sanoivat ko. tahon olevan jäsenyyden puolesta tai jonkin verran puoles-
ta.

** Vastaan ryhmään kuuluvat ne, jotka sanoivat ko. tahon olevan jäsenyyttä vastaan tai jonkin verran vastaan.
Tiedot viikolta 42 eli viikko kansanäänestyksen jälkeen.

Lähde: Aula & Rosenblad (1994)

niinkään sisällölliseksi. Toimitusten yleinen ilmapiiri näytti kuitenkin olevan otollisempi EU-myönteisyydelle kuin kriittisyydelle. Yksikään haastateltu ei kertonut kokeneensa paineita liiallisen jäsenyyden myönteisyyden vuoksi. Muutama journalisti sen sijaan kertoi joko harrastaneensa itsesensuuria tai arvioi saaneensa toisarvoisia tehtäviä kriittisyytensä vuoksi. Tämä koski ennen kaikkea lehdistöä, mutta vähäisemmässä määrin myös sähköisiä viestimiä. Heillä oli myös tunne, että juttuideat, joissa oli jäsenyydelle myönteinen sävy, menivät paremmin läpi kuin jutut, joiden sävy oli kriittinen.

'No tietysti mä tunnen olevani kuin huutavan ääni korvessa, koska mä olen ehkä yleensäkin toimitusta ajatellen niin kuin äännekin EY-kriitikko. Mutta miten se vaikuttaa mun työhöni, vaikea sanoa. Kyllä se varmaan vaikuttaa niin kuin sellaisena pidättyväisyytenä. Tulee vähän semmoinen tunne, että voivatko kaikki muut olla väärässä.'

Useassa viestimessä toimitusten johdon kontrolli journalismin sisältöön oli normaalia tiukempi ja 'mielipiteellisyteen', yleensä kriittisyyteen, puututtiin tavallista herkemmin.

Kaikkiaan organisaation vaikutus journalisteihin oli yleensä hienovaraista, viitteellistä ja epäsuoraa. Kuvitellut tai todelliset odotukset siitä, miten asiat on tapana tehdä tai miten ne odotetaan hoidettavan, vaikuttivat selvästi enemmän kuin käskyt ja pakotus.

Päätöimittäjien ja viestimen omistajien suhteet ovat ehkä vaikeimmin tutkittavia asioita mediaorganisaatioissa. Heidän välisillä keskusteluillaan ei yleensä ole todistajia, ja päätöimittäjillä on taipumus pysyä lojaaleina kulloisellekin työnantajalleen. Palaute kulkee ylhäältä alas linjaorganisaation mukaisesti, eikä rivitoimittajalla ole yleensä mahdollisuuksia arvioida, ovatko hänen saamansa kommentit peräisin esimerkiksi uutispäälliköltä, toimituspäälliköltä, päätöimittajalta vai omistajien edustajalta. Omistajien vaikutus toimituksellisiin ratkaisuihin on mediatutkimuksen harmaata aluetta, johon tämäkin tutkimus ei merkittävää valaistusta tuo.

Ulkopuolinen vaikutus

Viestimien ulkopuoliset tahot pyrkivät jossain määrin vaikuttamaan toimituksellisiin ratkaisui-

hin. Esimerkiksi ulkoministeriön korkea-arvoiset edustajat ottivat usein yhteyttä sekä viestimien johtoon että yksittäisiin journalisteihin muun muassa 'väärien tulkintojen' ja 'liiallisen kriittisyyden' vuoksi. Myös ei-puolen edustajat pyrkivät vaikuttamaan esimerkiksi siihen, kuka edustaisi heitä television EU-keskusteluissa. Aspin (1986; kts. myös Aula 1991) mukaan lähteiden valta on riippuvainen siitä, kuinka hyvin ne pystyvät monopolisoimaan tietoa ja kuinka paljon se kiinnostaa joukkoviestimiä. Joukkoviestimien valta puolestaan riippuu siitä, kuinka hyvin ne kontrolloivat julkisuuden kanavia, sekä siitä, kuinka tärkeitä nämä kanavat ovat lähteille.

Tästä näkökulmasta katsottuna ei-puolen instrumentit toimitusten painostamiseksi olivat olemattomat. Heillä ei ollut hallussaan tietoa, joka olisi viestimille välttämätöntä tai jonka avulla viestimet olisivat pärjänneet paremmin uutiskilpailussa. Heikoilla resursseilla toimivat jäsenyyden vastustajat puolestaan olivat riippuvaisia joukkoviestimistä ajatustensa levittäjänä. Ulkoministeriön asema sen sijaan oli vahvempi. Varsinkin neuvottelujen aikana ulkoministeriön hallussa olevat tiedot olivat erittäin halluttuja ja journalistit olivat usein melko riippuvaisia ulkoministeriön edustajista. Uutiskilpailussa pärjääminen edellytti toimivia suhteita neuvottelukoneistoon.

Journalistit kuitenkin kiistivät, että ulkopuolisella painostuksella olisi ollut vaikutusta toimitusten tekemisiin ratkaisuihin.

Ideologia

Käsittelen ideologiaa diskurssianalyysin avulla. Ideologia liittyy tässä eräänlaisiin kulttuurisiin 'itsestäänselvyksiin' sekä ryhmän sosiologiaan, kyseenalaistamattomiin ja luonnollisina pitämiin 'totuuksiin', jotka eivät ole selitettävissä pelkästään 'tiedolla' (vrt. Dant 1991; Jokinen ym. 1993; van Dijk 1995a).

Van Dijk kirjoittaa ideologisesti määrittyvistä semanttisista rooleista ja me/ne -jaosta. 'Meikäiset'/(me) nähdään tyypillisesti positiivisissa yhteyksissä toimijoina ja negatiivisissa toisten armoilla olevina 'potilaina'. 'Ulkopuoliset'/(ne) puolestaan nähdään negatiivisissa asioissa toimijoina ja positiivisissa yhteyksissä passiivisina 'potilaina' (van Dijk 1995a, 49, 258; kts.

myös van Dijk 1995b). Tässä tutkimuksessa EU-kriitikot olivat selvästi ulkopuolisia, 'niitä'. Heidät määriteltiin marginaalisiksi, epäilyttäviksi henkilöiksi, joiden ideat ja motiivit olivat enemmän tai vähemmän hämääriä (vrt. van Dijk 1995b, 41). Journalistien oli hyvin vaikeata samastua heihin, ja ajoittain se ilmaistaan varsin yksiselitteisesti:

'Kaikkein höyrypäisimmät vastustajat mun mielestä teki kyllä semmosta työtä, että ne tekivät sitä enemmän puolesta kuin vastaan. En usko olevani sen kummempi kuin moni muukaan puolesta äänestänyt, että ei halunnut integroitua siihen joukkoon.'

Suomen Kuvalehden kolumnisti Jukka Tarkka (Suomen Kuvalehti 36/1994) maalasi synkän kuvan Suomen tulevaisuudesta, mikäli ei-puoli voittaa. Ratkaisu olisi 'oikea valinta niille, jotka todella haluavat Suomen pysyvän unionin ulkopuolella yksin kylmässä'. Hänen mukaansa ei-kantaan sisältyisi 'valmius siihen, että jäsenyyden vastustajien näkyvimmit hahmot ottavat haltuunsa maan tärkeimmät johtopaikat'. Hän teki Suomelle kuvitteellisen johtajiston, jossa presidenttinä olisi Paavo Väyrynen, pääministerinä Jan-Magnus Jansson, ulkoministerinä Hilikka Pietilä, valtiovarainministerinä Esko Seppänen, kauppa- ja teollisuusministerinä Ylermi Runko ja sisäministerinä Eero Taipalsaari. 'Tämäkö on se joukko, jonka käsiin "ei"-vaihtoehdon äänestäjät todella haluavat laskea kansakunnan kohtalon', Tarkka kysyi ja odotti luonnollisesti lukijoidensa vastaavan ei. Samassa kolumnissa Tarkka kysyi, mikä olisi vaihtoehto jättäytymiselle 'Euroopan järjestölistien yhteistyömuotojen ulkopuolelle? Vakio-vastaus on, että suomalaisuus. Se vastaus kelpaa, jos mallimaaksi hyväksytään Albania'.

Tarkka toi kolumnissaan ajatuksensa ei-puolesta esiin poikkeuksellisen kärkevästi, mutta samantyyppiset arviot olivat yleisiä journalistihaastatteluisissa. Kahdella ensimmäisellä haastattelukierroksella melko kriittisesti Suomen jäsenyyteen suhtautunut journalisti kertoi siitä, miksi lopulta äänesti kyllä:

'Kyllä musta kuuluminen tällaiseen triumfi-raattiin kuin Jan-Magnus Jansson, Hilikka Pietilä tai Paavo Väyrynen tuntuu aika vieraalta kaikesta huolimatta. Tuntuu aika vieraalta, että tämä jengi on nyt sitten todellinen vaihtoehto ja näitten pohjalta ruvetas-

luomaan jotain . . . se ei tuntunut kauhean uskottavalta ja lainausmerkeissä turvalliselta vaihtoehdolta.'

Semanttiset siirrot

Tarkastelen seuraavassa journalistien ideologiaa van Dijkin käyttämän käsitteen 'semanttinen siirto' avulla (van Dijk 1995a, 279–280). Käsitteellä tarkoitetaan erityistä tapaa säilyttää kasvonsa tai antaa itsestään myönteinen mielikuva tilanteessa, jossa henkilö sanoo jotain, mitä olettaa keskustelukumppanin pitävän kyseenalaisena. Van Dijk havaitsi tutkiessaan etnisiä vähemmistöjä käsitteleviä diskursseja, että rasismi kielletään usein lauseen mutta-rakenteella: 'Minulla ei ole mitään mustia vastaan, mutta . . .' tai 'tietenkin on myös ahkeria mustia, mutta . . .' (kts. myös Jokinen ym. 1993, 42) Haastattelemani journalistit käyttivät samantyyppisiä, ristiriitaisen jännitteen sisältäviä semanttisia siirtoja puhuessaan EU-kriitikoista:

'Varmasti olisi voinut aivan järkevästi olla EU-vastainen, mutta . . . ylidramatisoitu pelottelu . . . tyyppiä, että Suomen viimeinen itsenäisyystaistelu . . . nää oli lähinnä naurrettavia.'

'Me oltas mielellään annettu tilaisuus jollekin korkealuokkaiselle analyttiselle hyvälle EU-kriittiselle argumentoinnille, mutta semmosia ei tahtonut löytyä. Nyt tietysti vois sanoa, että me emme löytäneet, koska ne eivät olleet meille mieluisia ne mielipiteet ja käsitykset ja että ne on sen vuoksi huonoja ja tässäkin on varmasti osittain perää, mutta . . .'

Myönteisen mielikuvan rakentaminen on 'tyypillistä ideologiselle identifioinnille. Tämä tarkoittaa myös sitä, että asenteet "sisäpiiriä" kohtaan ovat yleensä myönteisiä, kun taas asenteet erilaisia "ulkopuolisia" kohtaan voivat olla kielteisiä' (van Dijk 1995a, 280; käänös TM). Yleensä journalistit asemoivat EU-kriitikot ulkopuolisiiksi. Muutama journalisti oli sitä mieltä, että kriitikoilla oli hyviä argumentteja, joita turhan helposti aliarvioitiin. Yleensä kriitikkoja tai heidän ajatuksiaan ei kuitenkaan pidetty relevantteina. Suomalaista EU-oppositiota pidettiin erityisen heikkona ja useat journalistit kaipasivatkin Norjan tai Ruotsin euroskep-

tikkoja. Siellä myös 'relevantit ihmiset' establishmentin sisältä vastustivat jäsenyyttä.

'Suomessa jotenkin vielä on semmonen fiilis, että ne on jotenkin hulluja, jotka vastustaa EY:tä, kun vertaa esimerkiksi Ruotsiin . . .'

Journalistien asenteet kriitikkoja kohtaan toivat monella tapaa mieleen kirkkoherra Salpakaran Väinö Linnan teoksessa *Täällä Pohjantähden alla*. Jännitys 1910-luvun Suomen torppareiden ja maanomistajien välillä oli kasvamassa, ja kirkkoherra halusi aluksi toimia jonkinlaisena puolueettomana välittäjänä osapuolille. Hänellä oli liberaali tausta, ja hän halusi ymmärtää molempia puolia. Kirkkoherra ei kuitenkaan kunolla kyennyt kommunikoimaan punaisten ja heidän edustajiensa kanssa. He tuntuivat koko ajan puhuvan kuin eri kieltä ja 'vääristä' asioista, ja lopulta hän päätyikin siihen, ettei punaisten ajatuksissa ollut tolkkua. 'Miksi meillä ei ole sellaisia sosialisteja kuin Englannissa ja Ruotsissa? Tämä on pelkkää anarkiaa', hän huudahti (Linna II 1960, 147).

Tilanteen määrittely

Journalistien argumentoinnissa Suomen EU-jäsenyydestä korostui kolme trendiä: välttämättömyysdiskurssi (vrt. Kivikuru 1995; Lehtinen 1995), kovien tosiasioiden diskurssi ja läntisen identiteetin diskurssi. Välttämättömyysdiskurssilla tarkoitan sitä, että useat journalistit näkivät integraation vääjäämättömänä ja luonnollisena kehityksenä. Kyse ei niinkään ollut siitä, halusivatko he Suomen liittyvän unioniin tai ei, vaan siitä, että liittyminen tapahtuisi joka tapauksessa ennemmin tai myöhemmin. Suomi oli tässä diskurssissa kuin ajopuu historian virrassa. Olennaisena osana välttämättömyysdiskurssiin kuului myös argumentti, jonka mukaan Suomen pitää olla mukana siellä, missä päätöksiä tehdään, koska EU:ssa tehdyt päätökset vaikuttavat joka tapauksessa Suomeen, oli maa jäsen tai ei. Van Dijkin mukaan termit kuten 'välttämättömyys' ja 'todennäköisyys' riippuvat ryhmän tilanteen määrittämisestä. Tilanteen määrittäminen puolestaan on riippuvainen paitsi tiedosta myös asenteista ja ideologiasta (1995a, 258). 'Vaihtoehtojen määrittäminen on vallan tärkeimpiä instrumentteja' (Wiberg 1989, 49).

Useiden journalistien mielestä oli vaikea vastustaa logiikkaa, joka tässä määriteltiin välttämättömyysdiskurssiksi. Näillä journalisteilla oli tunne, että heillä oli suurempi todistustaakka kuin niillä, jotka pitivät jäsenyyttä välttämättömyytenä. Jotkut yrittivät löytää parempia argumentteja, mutta muutamat päätyivät itsesensuuriin. He päättivät ryhtyä tekemään juttuja 'helpommista' aiheista ja lopettivat 'pään hakkaamisen seinään', kuten yksi journalisti sanansa asetti. He tunsivat paineita paitsi toimituksen johdon, myös kollegoiden taholta. Toimituksessa vallitseva ilmapiiri teki heistä joissakin tilanteissa varovaisia esittämään kriittisiä mielipiteitä.

Kovien tosiasioiden diskurssilla tarkoitetaan tässä argumentteja, jotka liittyivät kansantalouteen sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Kansantalouteen ja ulkopolitiikkaan liittyvät argumentit olivat kaikkein yleisimpiä, kun journalistit perustelivat suhtautumistaan Suomen EU-jäsenyyteen. Tämä päti erityisesti jäsenyyttä kannattaneisiin mutta suurelta osin myös jäsenyyttä vastustaneisiin journalisteihin. Esimerkiksi ympäristöön, kulttuuriin, demokratiaan, sosiaaliin kysymyksiin tai itsenäisyyteen liittyviä argumentteja ei yleensä pidetty olennaisina asioina kannan määrittäksessä.

Läntisen identiteetin diskurssissa korostettiin Länsi-Eurooppaa suomalaisten kulttuurisena kotina ja oikeana viiteryhmänä. EU:n ulkopuolelle jääminen olisi uhka tälle identiteetille ja jättäisi Suomen liian lähelle epävakaa Itä-Eurooppaa. Tässä diskurssissa kannettiin erityistä huolta siitä, mitä ulkomailla ajateltaisiin Suomesta, mikäli jäsenyys ei toteutuisi. Läntisen identiteetin diskurssi oli tyypillistä nimenomaan jäsenyyteen myönteisesti suhtautuvilla journalisteilla.

Journalistien tilanteenmäärittäminen Suomen EU-jäsenyydestä heijastui suurelta osin myös joukkoviestimien sisällöissä. Helsingin Sanomien jutuissa 1.8.–18.10.1994 useimmin esiintynyt Suomen EU-jäsenyyttä koskenut argumentti koski kansantaloutta, toiseksi yleisin päätöntävaltaa ja neljänneksi yleisin argumentti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa. Kolmanneksi yleisin argumentti, joka koski maataloutta, ei sen sijaan tullut esiin haastatteluissa. Suomen Tieto- ja viestintätoimistolla yleisin argumentti koski myös kansantaloutta, toiseksi yleisin maataloutta, kol-

manneksi yleisin päättäntävaltaa ja neljänneksi yleisin ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa (kuvio 2).

Journalistit näyttivät määritelleen tilanteen, jossa Suomi haki jäsenyyttä, tyystin eri tavalla kuin jäsenyyttä vastustaneet kansalaiset. Mielenpidetiedustelun mukaan ylivoimaisesti tärkeimmät argumentit jäsenyyttä vastustaneilla liittyivät itsenäisyyteen ja demokratiaan (ymmärrettynä päätösvallan menetyksenä). Näitä argumentteja journalistit vierastivat yleisesti ja pitivät niitä epärationaalisina.

Jäsenyyttä kannattaneiden kansalaisten ideologinen kartta puolestaan oli hyvin samantyyppinen kuin journalistien. Jäsenyyttä kannattaneiden tärkeimpiä asioita päätöstä tehdessä olivat identiteetti ja kulttuuri (yleensä identifioituminen Länsi-Eurooppaan), ulko- ja turvallisuuspolitiikka, työllisyys ja talous (kuvio 3).

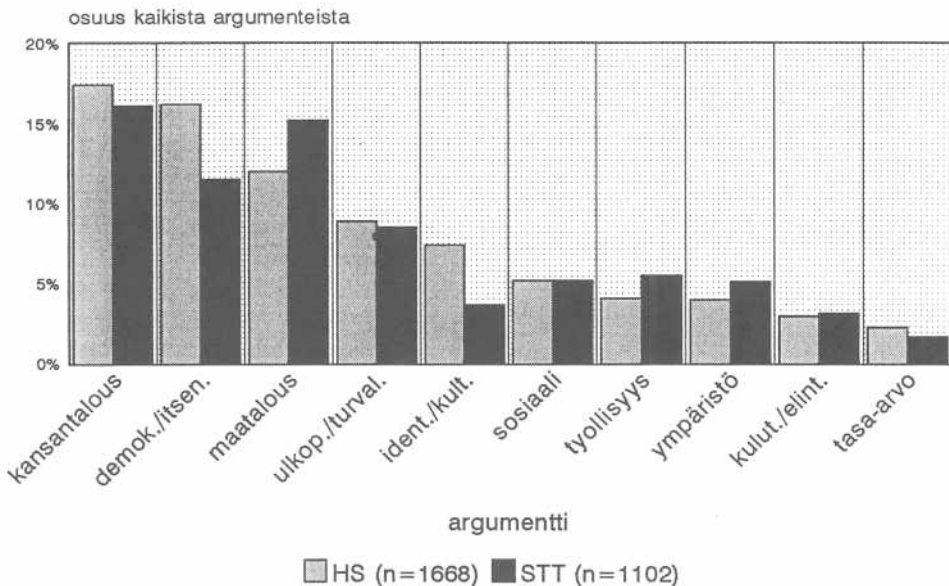
Keskustelua

Suomalaisilla journalisteilla näytti olevan vilpittömän halu käsitellä EU-prosessia monista eri näkökulmista ja 'puolueettomasti'. Asianajournalismi eli kampanjointi jonkun asian puolesta tai jotakin vastaan oli selvästi vallitsevan ammattietiikan vastaista. Vaikka 'objektiivisuutta' pidettiin usein melko mahdottomana käsitteenä journalismin yhteydessä, jonkinlainen versio siitä näytti olevan journalistien mielessä heidän tehdessään juttujaan. Se oli usein kuin tavoittamaton ideaali, mutta ideaali kuitenkin.

Monet tekijät vaikuttivat kuitenkin siihen, että jäsenyydelle myönteiset argumentit näyttivät ylittävän uutiskynnyksen helpommin kuin kriittiset argumentit. Ylivoimainen enemmistö haastatelluista journalisteista oli jäsenyydelle

Kuvio 2.

Helsingin Sanomien ja Suomen Tietotoimiston EU-agendat

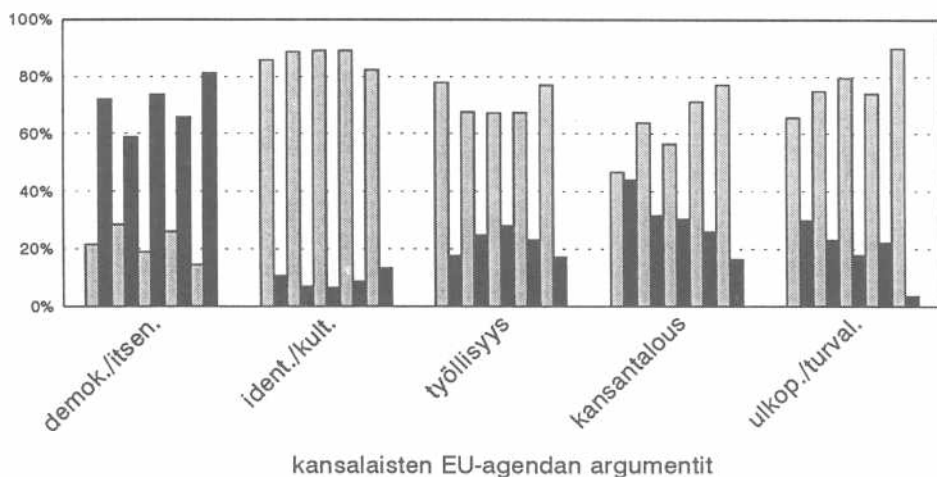

Tarkastelujakso 1.8.-18.10.1994

Lähde: Aula (1995)

Kuvio 3.

Kansalaisten EU-agendojen vertailua Argumenttien jakautuminen KYLLÄ- ja EI-äänestäneiden kesken

Kaavio kuvaa argumenttien jakautumista mittauskerroittain (-8 on viikko 32; +1 on viikko 42). Esimerkiksi viikolla 32 (-8) demokratia-argumenttia käyttäneistä 22 % äänesti kyllä ja 72 % ei.

Lähde: Aula (1995)

myönteisiä, lähes kaikkien sanomalehtien pääkirjoituslinja oli jäsenyydelle myönteinen, toimistusten ilmapiiri näytti olevan otollisempi EU-myönteisyydelle kuin kriittisyydelle, ja journalistien eniten käyttämät rutiinilähteet olivat yleensä jäsenyydenmyönteisiä. Ideologinen ilmapiiri journalistien keskuudessa näytti tekevän jäsenyydestä luonnollisen, järkevän ja realistisen ratkaisun. Vaikka journalistit olisivat olleet eri mieltä kyllä-puolen kanssa, he hahmottivat maailmaa samalla tavalla ja olivat yhtä mieltä siitä, millaisista asioista on ylipäättään relevanttia keskustella. Tämä heijastui myös sisällöissä: 'uutiset, pääkirjoitukset ja taustajutut liittyivät poliittisiin eliitteihin ja ryhmiin, jotka kannattivat jäsenyyttä. Pääkirjoituksissa se näkyi eksplisiittisesti, mutta uutisissa se näkyi loppuvaiheessa hiljaisuutena ja passiivisuutena' (Heikkilä 1995; käänös TM).

Suomalaisessa jäsenyystaistelussa kyllä- ja

ei-puolet eivät olleet tasaväkisiä. Tasaväkisiä eivät myöskään olleet niiden yhteenotot joukkoviestimissä. Journalistit tukivat työllään kyllä-puolta, mutta tuki oli aikoinaan rivitoimittajien tasolla pikemminkin luottamuksellista kuin tahallista.

LÄHTEET

- Altheide, David (1986): *Media Power*. Sage, London.
 Asp, Kent (1986): *Mäktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning*. Akademilitteratur, Stockholm.
 Aula, Maria-Kaisa (1991): *Poliitikkojen ja toimittajien suhteet murroksessa: Tutkimus Yleisradion politiikan toimittajien ammatti-identiteetistä 1980-luvulla*. Yleisradio, Tutkimusraportti 5/1991.
 Aula, Pekka (1995): *Kansalaiset ja joukkoviestimet kaukana toisistaan. Tutkimusraportissa EU-kysymys, kansalainen ja tiedonvälitys (julkaisematon)*. Helsingin yliopisto, viestinnän laitos.
 Aula, Pekka ja Lars Rosenblad (1994): *Äänestäjät ja*

- EU-julkisuus. Teoksessa Pertti Pesonen (toim.), *Suomen EU-kansanäänestys 1994: Raportti äänestäjien kannanotoista*. Ulkoasiainministeriön Eurooppatiedotus ja Painatuskeskus, Helsinki. s. 128–134.
- Dant, Tim (1991): *Knowledge, Ideology & Discourse: A Sociological Perspective*. Routledge, London.
- van Dijk, Teun (1995a): Discourse Semantics and Ideology. *Discourse & Society* 6:2, s. 243–289.
- van Dijk, Teun (1995b): The Mass Media Today: Discourses of Domination or Diversity. *Javnost/The Public* II:2, s. 27–46.
- Ericson, Richard, Patricia Baranek and Janet Chan (1989): *Negotiating Control: A Study of News Sources*. University of Toronto Press, Toronto.
- Gans, Herbert J. (1979): *Deciding What's News*. Pantheon Books, New York.
- Gee, Stephen (1994): Straighten Those Cucumbers and Make Pigs Fly. *European Journalism Review*, Issue zero, s. 21–23.
- Heikkilä, Heikki (1995): Who Represents Who? Notions of Politics in Journalism and the Role of the Media in European Union Process and Parliamentary Elections in Finland. Konferenssipaperi. Nordic Conference for Mass Communication, Helsingör.
- Jokinen, Arja, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen (1993): *Diskursianalyysin aakkoset*. Vastapaino, Tampere.
- Kivikuru, Ullamaija (1995): From Public Opinion to Popular Sphere? Theme Interviews Told a Different Story of the Finnish EU Opinion. Konferenssipaperi. IAMCR, Portoroz, Slovenia.
- Ledin, Per (1995): Vem kan man lita på? Språk och makt i EU debatten. Konferenssipaperi. Nordic Conference for Mass Communication, Helsingör.
- Lehtinen, Annika (1995): EU-jäsenyys uhkana, pelastuksena ja vääjäämättömänä tulevaisuutena: Diskursianalyttinen tulkinta kansalaisten kannanotoista EU-jäsenyyteen. Pro gradu. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Linna, Väinö (1960): *Täällä Pohjantähden alla*, osa II. WSOY, Helsinki.
- McCombs, Maxwell (1992): Explorers and Surveyors: Expanding Strategies for Agenda-setting Research. *Journalism Quarterly* 69:4, s. 813–824.
- McCombs, Maxwell and Donald Shaw (1972): The Agenda-setting Function of Mass Media. *Public Opinion Quarterly* Vol. 36, s. 176–185.
- McQuail, Denis (1992): *Media Performance: Mass Communications and the Public Interest*. Sage, London.
- Melin, Margareta (1991): Journalistens syn på sin yrkesroll. Teoksessa Lennart Weibull (red.), *Svenska journalister: Ett gruppporträtt*. Författarna, Kristianstad. s. 101–126.
- Mörä, Tuomo (1994): EU-myönteiset näkyivät paremmin joukkoviestimissä. *Journalisti-Journalisten* no. 19.
- Mörä, Tuomo (1995): Origins of the Finnish EU Journalism. Konferenssipaperi. Nordic Conference for Mass Communication, Helsingör.
- Mörä, Tuomo and Pekka Aula (1995): The Role of the Mass Media in the Finnish EU Referendum. Konferenssipaperi. IAMCR Conference, Portoroz, Slovenia.
- Mörä, Tuomo ja Lars Rosenblad (1994): EU-myönteiset näkyivät paremmin joukkoviestimissä. Tutkimusraportti (julkaisematon). Helsingin yliopisto, viestintän laitos.
- Petersson, Olof och Ingrid Carlberg (1990): *Makten över tanken*. Carlssons, Stockholm.
- Schlesinger, Philip (1987): *Putting 'Reality' Together*. Second edition. Methuen, London.
- Shoemaker, Pamela and Stephen Reese (1991): *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*. Longman Publishing Group, New York.
- Suomalaisten EY-kannanotot S/92, K/93, S/93, K/94. EVA, Helsinki.
- Tuchman, Gaye (1977): The Exception Proves the Rule: A Study of Routine New Practice. Teoksessa Paul Hirsch, Peter Miller and Gerald Kline (eds), *Strategies for Communication Research*. Sage, Beverly Hills. s. 43–62.
- Weaver, David and G. Cleveland Wilhoit (1986): *The American Journalist: A Portrait of U.S. News People and Their Work*. Indiana University Press, Bloomington.
- Wiberg, Matti (1989): Poliitiikan agendat: Erittelyjä politiikan päiväjärjestyksen muotoutumisen ehdoista. *Tiedotustutkimus* no. 2, s. 42–52.